

Ключевые слова: философия, этика, суфизм, каноничность, абстрагирование, силлогизм, сублимация, символ, аллегория, метафора, газели, рубаи, метрика.

Nataliya OSTAPETS

GENRE ORIGINALITY OF EAST SUFI LYRIC POETRY

The analysis of basic genres of classic east sufi lyric poetry is presented in the article. Themes and reasons of sufi lyric poetry are determined. The poetics of gazelle and rubai in the sufi persoyazychnoy lyric poetry of Rumi, Rudaki, I. Khayyama is examined.

Key words: philosophy, ethics, sufizm, canon, abstracting, syllogism, sublimation, symbol, allegory, metaphor, gazelle, rubai, matrices.

Тетяна КОСТЮК

КОНЦЕПЦІЯ МИСТЕЦТВА В РОМАНІ ДЖЕКА ЛОНДОНА „МАРТІН ІДЕН”

Статтю присвячено аналізу концепції мистецтва у романі Джека Лондона „Мартін Іден”.

Ключові слова: модерністська культура, митець-неоромантик, екзистенціалізм, суспільство, творчість.

Творчість Дж. Лондона – визначного американського письменника добре znana в українському читацькому колі. Прийшовши до нас із своїми „північними” оповіданнями, романами „Морський вовк” та „Залізна п’ята” ще у 20-ті роки ХХ століття, митець сьогодні асоціюється з життєствердною енергією діяння, активністю, шляхетністю й мужністю персонажів, уособлює ідеал гуманності й цілеспрямованості. Разом з тим слід констатувати: багато творів Дж. Лондона сприймаються стереотипно й аналізуються неоднозначно. Причинами цього є послідовно нав’язуваний літературознавством образ борця-соціаліста, тенденційне трактування бунту митця проти капіталістичної дійсності і, власне, „причесані” факти його „іконописної” біографії. До речі, саме життєпис письменника може слугувати ключем до визначення

проблематики та художньої реалізації творчості Джека Лондона, котра, як і він сам, за твердженням Т. Денисової, „є суто американським феноменом” [3, 17].

Дж. Лондон як типовий представник модернізму зламу XIX і XX століть – автор нової, хай і умовної, реальності, створив роман „Мартін Іден”, за слушним твердженням Р. Балтропа, „переписавши своє життя наново” [1, 149]. Сучасне літературознавство називає цей твір одним з кращих зразків світової прози, відносить до класики світового письменництва. Роман має універсальну проблематику, пов’язану з антагоністичними суспільними вимірами й морально-естетичними категоріями любові, добра, милосердя, сенсу буття тощо. Та й суспільні і культурні, здавалося б, застарілі аспекти життя США зламу століть абсолютно актуальні й упізнаванні в сьогоденному глобалізованому світі, де переважають споживацькі цінності масової культури, а митцеві так само важко обирати: творчість, яка приносить прибуток, чи творчість, що примножує духовну красу. Тож проблема талановитої особистості та її реалізації в суспільній практиці – центральна для всього доробку Дж. Лондона і роману „Мартін Іден” зокрема – потребує сучасного наукового вирішення.

Не зважаючи на свою популярність, роман сьогодні ще не досить вивчений нашим літературознавством. Лише епізодичне місце „Мартінові Ідену” відводиться у книзі Р. Балтропа „Джек Лондон, людина, письменник, бунтар” (написана 1976 року, перекладена й видана російською мовою 1981 року). Водночас нарис психології творчості митця, деталі його біографії, які вплинули на написання роману, додають праці англійського мовознавця неабиякої пізнавальної цінності.

Радянське літературознавство приділяло значну увагу творчості Дж. Лондона, характеризуючи її за ідеологічним критерієм. Викривальний антикапіталістичний пафос його прози простежували у своїх розвідках С. Батурін, В. Биков, О. Зверев, Р. Самарін. За тодішньою дослідницькою традицією, роман зокрема протрактовано як такий, що „найбільш повно втілює найважливіший принцип реалізму – показ у тісній взаємодії з довколишнім світом” [4, 6]. Окрема дисертаційна праця „Соціальні романи Джека Лондона

„Залізна п'ята” і „Мартін Іден” (1949) С. Суховеркова, зважаючи на час написання, втратила на сьогодні наукову цінність.

В українському лондознавстві досить плідно працювала Т. Денисова, якій належать узагальнюючі студії про життєвий і творчий шлях письменника та про місце його романів у літературному процесі США ХХ століття. Дослідницею зроблено короткий огляд роману „Мартін Іден”, указано на специфіку характеротворення головного персонажа.

До безумовних надбань вітчизняного літературознавства належить видання 12-томного зібрання творів Дж. Лондона за загальною редакцією Д. Наливайка. Тут подано ґрунтовні коментарі до роману „Мартін Іден”, визначено його проблематику та жанрові риси, вказано на автобіографізм і новаторство образу Мартіна.

Останнім часом спостерігається актуалізація лондонівської теми у методиці викладання зарубіжної літератури в середній школі. Сьогодні існують розробки уроків різних типів, теми яких спрямовані на різнобічні аспекти аналізу роману „Мартін Іден”. Цікавою є спроба компаративного вивчення цього твору із типологічно збіжними прозовими зразками Е. Гемінґвея „Старий і море” та І. Багряного „Тигролови” й „Сад Гетсиманський”, запропонована Н. Медвідь [5]. Разом з тим немає системного дослідження роману як явища модерністської культури ХХ століття й образу Мартіна Ідена як її репрезента – митця-неоромантика, котрий не зміг подолати межу між ідеалом і дійсністю.

У своєму романі Дж. Лондон створив реалістичну картину соціально-психологічної катастрофи митця в умовах американської дійсності зламу ХІХ-ХХ століть. Власне, текст відповідає стильовим канонам реалістичного письма з властивими йому суб'єктивністю оповіді, розлогими коментарями зображуваного, широким критичним аналізом та відбиттям суспільних протиріч. Однак створений автором образ Мартіна Ідена становить собою постать модерного митця, а коли бути точнішими, то неоромантика з характерним добором властивих йому рис: ідеалістичним світоглядом, домінуванням ірреального у світосприйнятті і художній системі, відкиданням прози життя заради служіння красі, вірою у високе покликання художника тощо. Як неоромантик, молодий письменник вивищується

над натовпом, наділяється непересічними, а подеколи й унікальними ознаками. У його життєвій філософії спостерігаємо вплив актуальних для початку ХХ століття ідей, вироблених мислителями і митцями. З-поміж усього іншого спостерігаємо виразні риси екзистенціалізму, як-от: соціальний песимізм, напружені пошуки сенсу буття, подолання кризових станів відчуження особистості, „втраченості” і морального релятивізму.

Душа Мартіна Ідена являє собою арену боротьби між добром і злом, у якій відбувається самопізнання, еволюція, самовдосконалення. Багато уваги приділяє автор фіксації самоаналізу Мартіна Ідена, оцінкам розвитку власного внутрішнього світу, що цілковито відповідає екзистенціалістському вченню. Дослідження людської природи, сутності людини – епіцентр уваги і вивчення багатьох учених, філософів, письменників різних історичних епох.

Так, Ж.-Ж. Руссо (трактат „Еміль, або Про виховання”) і його прихильники та послідовники розглянули людину як „природну” істоту, що народжується з чистою, не зіпсованою цивілізацією душею. У добу Бароко людина мислилась як істота, від народження таврована первородним гріхом (драма Д. Кальдерона „Життя – це сон”). Натуралістична концепція будувалась на розумінні людини як продукту біологічної спадковості та соціального середовища („Нана” із серії романів Е. Золя „Ругон-Маккарі”). Модерністи вбачали в людині земне втілення вічної душі, котра відчуває зв'язок із трансцендентним. Екзистенціалістська людина – це *tabula rasa*, тобто вона первісно нічого собою не являє, тому є лише тим, що сама із себе робить [7, 65]. Така людина знаходить свій власний спосіб життя у світі, серед речей та інших людей. Будучи самосвідомою, вона вільна й цілковито відповідальна за світ і себе в ньому. Вона має самостійно „нести на своїх плечах тягар буття”, яке покладає на неї повну відповідальність за існування. А тому людина сама відповідає за те, чим вона є в житті, спрямована в майбутнє, бо осмислює себе як „проект”, який будуватиме „завтра”. Вона „занедбана”, бо не має опертя ні в собі, ні поза собою, бо живе в абсурдному світі без Бога, відповідає за всіх людей, а тому перебуває у стані тривоги, відчайдушна, бо не може пристосувати світ до власної волі. Перед

екзистенціалістською людиною завжди постає проблема вибору моральних цінностей у житті. Із цього випливає розуміння екзистенціалістської людини як вольової і цілісної, а з другого боку, як трагічно розчарованої. Таким і є Мартін Іден.

У романі Дж. Лондона репрезентовано дві опозиції: це жорстока реальність і високі ідеали персонажа. Використовуючи екзистенціалістські мотиви, Джек Лондон пішов шляхом к'єркегорівської стадіальності, що полягала в перенесенні центру всесвіту в душу головного героя Мартіна Ідена – хлопця пролетарського походження, що став відомим письменником, але, розчарувавшись у житті, до якого прагнув, наклав на себе руки. На початку роману головний герой постає як юнак з динамічною уявою і неспинним прагненням досягти поставленої мети – бути гідним вишуканої романтизованої його уявою Рут. Це вона надихає хлопця на підкорення культурних вершин, на моральне й інтелектуальне вдосконалення, на самоствердження. Однак після трьох років важкої самозреченої праці настає розчарування, яке й призводить до трагічного фіналу. Душу героя сповнює відчуття абсурдності світу й існування в ньому втрачає для митця сенс. Життя сприймається як рух у порожнечу, як замкнене коло, як відсутність всякого змісту.

Відчуття абсурдності і відчуженості від життя, трактоване А. Камю як наслідок „метафізичного прозріння” особистості, що осягає своє дійсне, глибоко трагічне становище у світі, має джерелом не тільки закоханість. У Мартіновому випадку це відчуття спричинене усвідомленням сутності проблеми місця письменника у світі, а саме мистецька праця становить сенс життя героя. Виявляється, що естетично вартісна література не потрібна споживацькому суспільству: ні буржуазії, що видає себе за інтелігентну, освічену публіку, ні простому народові. Отже, і він як творець по-справжньому нікому не потрібен. Такого висновку доходить Мартін, осягнувши справжню сутність віршів Суїнберна, рядки з яких проходять через увесь роман і становлять собою ключ до розгадки наміру молодого письменника, пройнятого думкою про абсурдність світу і смерть як порятунок від нього. Саме вірші цього поета і смерть генія

Брісіндена, що своєю стильовою манерою випередив свій час, породжують відчуття туги, зайвості у світі, призводять до суїциду. Митець наче зависає у вакуумі самотності, хоча весь час перебуває поміж людей, які його не розуміють. Такої „дистильованої відчуженості не витримує навіть традиційний індивідуаліст”, котрим і був герой за твердженням автора.

Мартін Іден намагався „зробити себе людиною”, постійно запитував себе: хто він є і для чого існує у світі. Через міркування про сенс власного життя і самопізнання герой дійшов висновку, що він має бути тим, „що він є”, а не „просто бути”, що й слугує причиною трагічної розв’язки. Отже, висока місія письменника не реалізується вповні, мрія знайти своє місце і призначення у світі девальвується при зіткненні з повсякденністю. Мартінові зусилля вдосконалити дійсність приречені на поразку, тому він і вибирає смерть. Тож протистояння чистих помислів і брудного оточення залишилося неподоланим. Абсурдне оточення породжує в героєві почуття зайвості. Водночас Мартінові Ідену властивий і страх перед безповоротним зникненням, а значить, і метафізичне страждання.

Мартін як модерністська людина потрапляє в екстремальну ситуацію, саме тоді він відчуває певні пасивні вимоги, що йдуть від дійсності. Ці вимоги, за Сартром, лише заступають основне в людині: право вибору. Для героя лондонівського роману теж властива проблема вибору свободи. Щоб зберегти цю внутрішню свободу, персонаж пориває з суспільством. Так він протестує проти абсурдного світу, хоча сприймає таку втечу як власну поразку.

Апологети екзистенціалізму вважають найвищою метою й цінністю людського життя смерть, констатуючи, що „буття існує для смерті; це основне тло людського життя, а вмирання є процесом безперервним” [5, 17]. Так само персонаж Джека Лондона доводить свою свободу духу, обираючи смерть, це остання його перемога над собою й над обставинами. Однак на смертній межі Мартінові відкрилася істина про цінність життя як такого, але нічого не можна зупинити, бо „вічність” диктує свої закони, і ніщо суєтне не проникає в душу героя. Своєю смертю він кидає виклик оточенню, поборює зло, повертаючись до своє первинної сутності, власного духовного „я”.

З цієї точки зору показовим є неоромантичний символ моря, з якого вийшов і в яке повернувся Мартін Іден. За традицією, мартиністський пейзаж уособлює „житейське море”, що свавільно кидає героя в складні й непередбачувані обставини, власне, море – це фатум, написана на небесах доля. У романі Дж. Лондона море – це собою природне середовище, образ екогармонії персонажа, а ще воно виступає символом неосвоєних просторів життя і особистості Мартіна Ідена.

Отже, використовуючи екзистенційні мотиви долі, самотності, Дж. Лондон визначив головною ареною всіх діянь людини душу, а не зовнішню дійсність, відкинувши тим самим право реальності втручатися в глибинну сутність духовного.

Роман Дж. Лондона „Мартін Іден” належить до скарбниці світового красного письменства не випадково: у центрі уваги автора – універсальна екзистенційна проблематика, яка хвилює людей незалежно від часу і простору, в якому вона перебуває. Актуальне сучасне звучання твору виявляється у критиці споживацького суспільства нездатного на справжнє почуття прекрасного.

Основну сюжетну колізію роману становить автобіографія Дж. Лондона – особистості, яка справді „сама себе зробила”, тобто реалізувала американську мрію про можливість досягнення мети, незалежно від суспільного походження, первісного матеріального забезпечення тощо. У творі справді використано основні біографічні моменти: життєвий досвід, важка фізична праця, ґрунтовна самоосвіта, романтичне кохання, намагання опублікувати перші твори і завдяки цьому мати достойний заробіток тощо. Водночас лондонівській персонаж – типізована постать митця, котрий вступає в конфлікт з навколишньою дійсністю. Мартін Іден за своїми мистецькими орієнтирами і цінностями, звичайно ж, відрізняється від свого творця: Дж. Лондон створює романтизовану постать художника, котрий намагається служити красі, відстоює насамперед естетичні вартості. Сам же автор часто йшов на поступки, жертвуючи своїм високим мистецьким призначенням, живучи меркантильними інтересами. У дослідженні ми зробили спробу віднайти спільне і відмінне між персонажем і автором,

пояснити цю різницю з точки зору психології творчості. Вважаємо лондонівську фразу „Мартін Іден – це я” спробою підсумувати власне життя і, водночас, указати на проблему місця письменника в американському суспільстві.

У центрі роману – історія становлення митця, його еволюція в пізнанні себе і життєвого заміру. Мартін Іден являє собою непересічну особистість. Він – хлопець з пролетарського середовища наділений моральним аристократизмом, естетичним чуттям, духовною силою, цілеспрямованістю. Усі ці риси уможливають його активний інтелектуальний і духовний розвиток, ставлять його над суспільними умовностями.

Як романтик, котрий здобував духовний досвід з книжок, Мартін Іден опиняється в полоні літературних кліше (ідеали неземного платонічного кохання й духовного аристократизму). Тому розчарування в ідеалах та неможливість подолати прірву між мрією і реальністю спочатку породжують Мартінову тугу, апатію та іронію, а потім призводять до трагічної розв’язки. Однак це не тільки проблема конкретної особистості. Важливу роль у конфлікті відіграє професія і спосіб життя героя. Він – митець, котрий спочатку прагне самореалізуватися в літературі, утвердити своє ім’я завдяки обдарованості і мистецькій відповідальності (ідеться про високі естетичні критерії, щирість оповіді тощо), та наражається на неприйняття, засудження представників різних верств суспільства. Тож випадковий, хоч і вистражданий успіх для митця – людини з пониженим больовим порогом і загостреним почуттям справедливості викликає розчарування, протиставлення масовому споживацькому характерові „юрби”.

В образі Мартіна Ідена спостережено модерністські тенденції, засновані на філософських новаціях зламу XIX-XX століть, зокрема ідеал вільного вибору людини, думку про її відповідальність за дії і помисли, модель абсурдного світу, з яким бореться персонаж, символ смерті як найбільшої буттєвої цінності.

Новаторський образ Мартіна Ідена суттєво вплинув на подальший розвиток американської літератури, започаткувавши галерею постатей митців, що шукають своє високе призначення у світі.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Балтрон Р.* Джек Лондон, человек, писатель, бунтарь. – М.: Прогресс, 1981. – 208 с.
2. *Денисова Т.* Джек Лондон: Життя та творчість. – К.: Дніпро, 1978. – 124 с.
3. *Денисова Т.* Роман і романісти США ХХ століття. – К.: Дніпро, 1990. – 364 с.
4. *Зверев А.М.* Джек Лондон: величие таланта и парадоксы судьбы // Лондон Дж. Сочинения: В 2 т. – К.: Дніпро, 1987. – Т. 1. – С. 5-18.
5. *Медвідь Н.* Проблема долі в українській та американській літературах // Українська література в загальноосвітній школі. – 2003. – № 2. – С. 12-18.
6. *Наливайко Д.С.* Письменник життя й боротьби: Передмова // Лондон Дж. Твори: В 2 т. – К.: Дніпро, 1986. – Т. 1. – С. 5-21.
7. *Засурский Я.Н.* Американская литература ХХ века. – М.: Художественная литература, 1984. – 410 с.

Татьяна Костюк

КОНЦЕПЦИЯ ИСКУССТВА

В РОМАНЕ ДЖЕКА ЛОНДОНА „МАРТИН ИДЕН”

В статье анализируется концепция искусства в романе Джека Лондона „Мартин Иден”, исследуется художественная реализация проблемы взаимоотношения художника и общества.

Ключевые слова: модернистская культура, художник-неоромантик, экзистенциализм, общество, творчество.

Tatyana Kostyuk

The article deals with the concept of art in the novel by Jack London “Martin Eden”. It also traces the artistic implementation of the problem of relations between an artist and the society.

Key words: modernist culture, artist – neoromantic, existentialism, society, creativity.

Олена КОЗЮРА

МІФ І ІСТОРІЯ У РОМАНІ М. ПАВИЧА „ХОЗАРСЬКИЙ СЛОВНИК”

У даній статті активізується історичний, міфологічний, ігровий аспекти постмодерної поетики. Як здається, перераховані домінанти є пріоритетними структурними і смисловими факторами сучасного роману. Художній зміст „Хозарського словника” М. Павича може слугувати прикладом сучасної творчої рецепції міфу, новітнього творчого історизму, іманентного ігрового начала, властивого літературній традиції кінця ХХ століття.

Ключові слова: гра, метафора, міф, міфологізація, постмодернізм, поетика, стиль, структура.